

Krzysztof Kamiński

Formacja katechetów zakonnych i świeckich w diecezji wrocławskiej w XX wieku

---

Studia Włocławskie 15, 202-222

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KRZYSZTOF KAMIŃSKI

**FORMACJA KATECHETÓW ZAKONNYCH I ŚWIECKICH
W DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
W XX WIEKU**

Dzieło katechizacji wymaga od Kościoła intensywnej formacji katechetów. Na tym polu przyświeca nam przykład Chrystusa. Podczas swojej działalności Jezus zajmował się przede wszystkim formowaniem tych, którzy mieli głosić całemu światu Jego orędzie. Poświęcał wiele czasu na nauczanie gromadzących się przy nim ludzi, ale jeszcze więcej przeznaczył na formację swoich uczniów. Ujawnił im tajemnicę Boga i swego posłannictwa. Wzbudził w nich wiarę i rozwijał ją stopniowo poprzez coraz pełniejsze nauczanie. Kiedy powierzał im misję nauczania wszystkich narodów, mógł zlecić im to zadanie właśnie dlatego, że wcześniej obdarzył ich nauką, którą mieli szerzyć, choć w pełni pojęli ją dopiero za sprawą Ducha Świętego, który dał im Boską siłę apostołatu.

Władze kościelne uznają katechetyczną formację osób zamierzających podjąć się nauczania religii za zadanie najwyższej wagi. Ta formacja powinna obejmować wszystkich katechetów, zarówno kapłanów, osoby zakonne jak i świeckich, a nawet rodziców chrześcijańskich, którzy mogą w ten sposób otrzymać solidną pomoc dla przeprowadzenia katechezy początkowej i okazyjnej, co właśnie do nich należy.

1. Do II wojny światowej

Na przełomie XIX i XX wieku można zauważyć na ziemiach polskich ożywienie ruchu pedagogicznego, powstawanie wielu szkół. Jednym z przedmiotów nauczania w szkole była religia. Nic więc dziwnego, że ten ożywiony ruch pedagogiki świeckiej nie pozostawał bez wpływu na katechetykę. Szła za tym konieczność opracowania dokumentów, programów i metod nauczania katechetycznego. W tym zadaniu obok osób

duchownych musieli siłą rzeczy brać udział nauczyciele świeccy (często uczący innych przedmiotów) oraz osoby zakonne¹.

W pierwszej połowie XX wieku w diecezji wrocławskiej starano się przede wszystkim o odpowiednie przygotowanie kapłanów do katechizacji dzieci i młodzieży², niewiele zaś uwagi poświęcano specjalnej formacji katechetów zakonnych i świeckich nauczających religii w szkołach. Osoby zakonne zajmujące się katechizacją otrzymywały odpowiednie przygotowanie w ramach formacji zakonnej lub w seminariach nauczycielskich dla zakonnic, natomiast osoby świeckie przygotowanie do pełnienia funkcji nauczycieli religii zdobywały przeważnie w ówczesnych szkołach dla kandydatów na nauczycieli, którzy w ramach takiego kształcenia powinni zdobyć uprawnienia do nauczania wszystkich przedmiotów objętych szkolnym programem nauczania, w tym także religii.

Ponieważ tak wykształceni nauczyciele pracowali także w szkołach na terenie diecezji wrocławskiej, wskazane jest przedstawienie, jakie przygotowanie do nauczania religii posiadali.

1.1. W zaborze rosyjskim

Na początku XX wieku w szkołach na terenie diecezji wrocławskiej obowiązywało prawo szkolne zaborcy rosyjskiego, potwierdzone w 1905 r., w którym zapisano, że na naukę religii przeznaczają się w każdej klasie dwie godziny tygodniowo, może się ona odbywać w języku polskim, może jej nauczać kapłan, a gdyby to było niemożliwe, nauczyciel świecki, ale tego samego wyznania co uczniowie. Prawo wyboru nauczycieli religii mieli kierownicy i właściciele szkół, zatwierdzała ich władza szkolna, a władza diecezjalna wyrażała zgodę co do wybranych osób. W praktyce w szkołach kierownicy i właściciele nie zawsze wybierali najodpowiedniejszych ludzi na nauczycieli religii, wpływ Kościoła na obsadę był niewielki³.

Natomiast systematyczne nauczanie religii (katechizmu) poza szkołą było zasadniczo przez władze zaborcze zabronione⁴. Mimo to nauczanie katechizmu, jako forma przygotowania do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej, było w parafiach prowadzone. Bp Stanisław Zdzitowiecki w 1907 r. postanowił: „Gdzie liczba kapłanów jest niedostateczna, proboszczowie w nauczaniu katechizmu przybierać będą sobie pomocników z odpowiednio przygotowanych członków bractw miejscowych (okólnik z 8 lipca 1905), dopóki z czasem nie będą założone stowarzyszenia kanoniczne nauki chrześcijańskiej”⁵.

Ówczesni świeccy nauczyciele religii formację zawodową zdobywali głównie w seminariach nauczycielskich. Na ziemiach polskich znajdujących się pod zaborem rosyjskim (Królestwo Polskie) w 1912 r. funkcjonowało dziewięć takich seminariów nauczycielskich, ale żadne z nich nie było położone na terenie ówczesnej diecezji kujawsko-kaliskiej. Działały one na podstawie przepisów rosyjskich. Realizowano w nich trzyletni program nauczania podstawowych przedmiotów szkolnych, z pewnymi elementami pedagogiki poszczególnych przedmiotów. Wpływ Kościoła w tych seminariach ograniczał się do wykładu religii przez księdza prefekta⁶, który realizował obowiązujący w danym czasie program⁷. Abiturienti otrzymywali zatem wykształcenie potrzebne do nauczania w szkołach różnych przedmiotów, w tym także religii. Taka swoista łączność nauczania religii z innymi przedmiotami mogła mieć nieraz swoje pozytywne aspekty, co dostrzegano w latach późniejszych⁸. Niektórzy nauczyciele (siostry zakonne i świeccy) poprzez praktykę doszli w tej dziedzinie do fachowości i nawet opublikowali własne wskazówki do nauczania religii⁹.

Liczba seminariów nauczycielskich zaczęła się zwiększać w czasie I wojny światowej na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką. Przewidywano w nich czteroletni i trzyletni kurs kształcenia nauczycieli ludowych.

Program nauki religii na kursie czteroletnim obejmował: historię Starego Testamentu (k. I – 2 godz. tygodniowo), historię Nowego Testamentu i liturgikę (k. II – 2 godz.), dogmatykę, czyli naukę wiary (k. III – 2 godz.), historię Kościoła, etykę i metodykę (k. IV – 3 godz.). W ramach metodyki seminarzyści poznawali praktyczne zasady, z pomocą których mogli celowo i z pożytkiem nauczać dzieci prawd wiary i zasad moralności. Jako pomoce do poznawania metodyki katechetycznej zalecano: F. Spirago *Metodyka katolickiej nauki religii*, N. Spes *Jak uczyć religii bez podręcznika*¹⁰.

Program nauki na kursie trzyletnim obejmował: historię Starego i Nowego Testamentu oraz liturgikę (k. I – 2 godz. tygodniowo), naukę wiary i moralności (k. II – 2 godz.), historię Kościoła katolickiego i metodykę religii (3 godz.). W ramach metodyki nauczania religii poruszano te same zagadnienia, co na kursie czteroletnim, podawane możliwie najpraktyczniej i najbardziej prosto¹¹.

Do lepszej formacji świeckich nauczycieli religii przyczyniła się także Polska Macierz Szkolna po swej ponownej legalizacji w 1916 r. Funkcjonujący przy Zarządzie Głównym wydział pedagogiczny zorganizował dla

nauczycieli ludowych uzupełniające kursy korespondencyjne, na których wykładano również religię¹², oraz utworzono komisję dla przygotowania pomocy poglądowych do nauki religii¹³.

Mimo to na początku XX wieku powszechne było narzekanie na niewłaściwą metodę nauczania religii, polegającą przede wszystkim na pamięciowym opanowaniu utartych formułek katechizmowych, nie oddziałującą na uczucia i wolę¹⁴.

Już w końcu 1916 r. rozpoczęło się organizowanie seminariów nauczycielskich o charakterze polskim. Na konferencji księży dziekanów diecezji kujawsko-kaliskiej 11 listopada t.r. postanowiono m.in.: „Niezbędną jest rzeczą tworzenie seminariów nauczycielskich, prowadzonych w duchu katolickim i narodowym, aby zapewnić szkołom początkowym ludzi moralnych i pewnych, którzy by służyli pomocą proboszczom w ich pracy kulturalno-społecznej. Pod tym względem poczynione będą wszelkie starania, które nie omieszka poprzeć Wielebne Duchowieństwo”¹⁵.

Już wcześniej, w wakacje 1915 r., z inspiracji ks. Jana Stanisława Żaka – włocławskiego wydawcy i działacza kulturalnego, społecznego i politycznego – za milczącą zgodą okupacyjnych władz niemieckich, zorganizowano we Włocławku 6-tygodniowe (5 lipca – 14 sierpnia) kursy pedagogiczne dla przygotowania polskich nauczycieli i nauczycielek dla miasta i okolicy, w których wzięło udział 100 osób¹⁶.

Pierwsze seminarium nauczycielskie w diecezji włocławskiej powstało w Częstochowie w 1917 r., z inicjatywy Koła Okręgowego Polskiej Macierzy Szkolnej, którego prezesem był ks. Marian Nassalski¹⁷. Seminarium, poprzez wykłady i zajęcia praktyczne przygotowywało nowe i wykwalifikowane kadry pedagogiczne¹⁸.

1.2. W Polsce niepodległej

Po odzyskaniu niepodległości ukazały się liczne przepisy prawne regulujące działalność Kościoła, a więc i katechizacji. Należy tu wymienić: Konkordat między RP a Stolicą Apostolską z 1925 r., Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej i przepisy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dokumenty Stolicy Apostolskiej, Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r.¹⁹, a przede wszystkim zarządzenia biskupów włocławskich.

Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. ustalając w kanonach 1329–1336 zasady nauczania religii dzieci, wskazał także na możliwość wykorzystania w tym zakresie osób zakonnych i świeckich oraz na potrzebę przygoto-

wania ich do tego zadania przez odpowiednią formację, zorganizowaną przez biskupa ordynariusza.

Aż do II wojny światowej, nauczanie religii było zarezerwowane dla kapłanów z cenzusami naukowymi lub uprawnieniami zdobytymi na podstawie zdanego specjalnego egzaminu prefektowskiego jedynie w gimnazjach, gdzie byli oni prefektami etatowymi. W szkołach powszechnych obok kapłanów religii uczyły niejednokrotnie także osoby świeckie i to w znacznej mierze. W 1931 r. w diecezji wrocławskiej na 243 parafie przypadało nieco powyżej 980 szkół powszechnych, od 1-klasowych (znaczną liczbą) do 7-klasowych²⁰, nie licząc tzw. ochron (przedszkoli). Tylko w 34 szkołach powszechnych byli zatrudnieni etatowi księża prefekci. Nawet gdyby przyjąć, że kapłani, zgodnie z ciągle ponawianym zaleceniem biskupa diecezjalnego, uczyli osobiście religii na podstawie umowy (nauczyciele kontraktowi) przynajmniej w wioskach parafialnych (tzn. będących siedzibą parafii), to i tak w około 75% szkół powszechnych religii musieli uczyć świeccy nauczyciele. W 1939 r. było już oprócz 70 etatowych księży prefektów, dziewięć etatowych katechetek: trzy siostry zakonne i sześć katechetek świeckich²¹.

W 1928 r. bp Władysław Krynicki zalecił księżom proboszczom zakładanie w parafiach Bractwa Nauczania Chrześcijańskiego, którego celem było „współdziałanie i popieranie wykształcenia i wychowania religijnego wśród katolików danej parafii”. Miało ono m.in. pomagać duchowieństwu parafialnemu w nauczaniu religijnym dzieci, młodzieży, a także osób starszych zaniedbanych pod względem uświadomienia religijnego²². Nie natrafiono jednak na żadne przekazy potwierdzające faktyczne istnienie i działanie takiego bractwa.

1.2.1. Szkoły kształcące nauczycieli

Na podstawie dekretu o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim z dn. 7 II 1919 r. mogły być organizowane seminaria nauczycielskie publiczne (państwowe) i prywatne. Przy każdym powinny być jedna lub dwie wzorowe szkoły powszechne jako szkoły ćwiczeń. Przy seminariach żeńskich funkcjonował z reguły dwuletni (czasem trzyletni) kurs ochraniarski (wychowawczyń przedszkoli)²³ i wzorowa ochronka²⁴. Jednak państwowe i prywatne seminaria nauczycielskie realizowały w tym czasie różnorodne programy nauczania. Odmienne były nie tylko nazwy przedmiotów, a także zakres treści i wymiar godzin. Zachodziły również znaczące różnice w zawartości merytorycznej realizowanych programów.

Dopiero w 1921 r. funkcjonowanie seminariów nauczycielskich zostało unormowane prawnie. Nauka w nich miała trwać przynajmniej 5 lat, przy czym pierwsze trzy roczne kursy miały charakter ogólnokształcący, dwa ostatnie – charakter przeważnie zawodowy. Program tych szkół, wprowadzony w 1921 r., z niewielkimi zmianami w 1926 r.²⁵, przewidywał jeżeli chodzi o wykształcenie religijne, lekcje religii (na poziomie szkoły średniej) przez 5 lat (na wszystkich kursach) w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Przedmiotów pedagogicznych nauczano na kursach IV–V. W ich skład wchodziły: psychologia i nauka o dziecku, historia wychowania i pedagogika (w sumie 12 godzin tygodniowo) oraz metodyka elementarnego nauczania wraz z ćwiczeniami praktycznymi (13 godzin)²⁶.

Już w 1919 r. postulowano, aby wykształcenie nauczycieli szkół powszechnych podnieść na wyższy poziom i aby obejmowało ono dwa etapy: 1) wykształcenie ogólne w zakresie programu szkoły średniej (gimnazjum) – 5 lat nauczania, 2) wykształcenie zawodowe w szkole pedagogicznej, co najmniej dwuletniej, o charakterze wyższej szkoły zawodowej²⁷. Postulaty te jednak nie zostały zrealizowane.

Na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej w tym czasie istniało kilka seminariów nauczycielskich: najpierw powstały takie szkoły w Piotrkowie Trybunalskim i w Częstochowie (do 1925 r.), nieco później we Włocławku, a w latach trzydziestych XX wieku funkcjonowały seminaria nauczycielskie w Liskowie (potem przeniesione do Słupcy), Nieszawie, Opatówku, i Zduńskiej Woli.

W 1928 r. wprowadzono jako zakłady kształcące nauczycieli tzw. pedagogia, uczelnie dwuletnie, przyjmujące kandydatów z ukończoną szkołą średnią. Ustawa szkolna z 11 III 1932 r. zlikwidowała seminaria nauczycielskie (miały one zakończyć swoją działalność ostatecznie w 1938 r.), wprowadzając w ich miejsce istniejące już pedagogia oraz 3-letnie licea pedagogiczne, przyjmujące kandydatów z wykształceniem średnim zdobytych w czteroletnich gimnazjach²⁸. W praktyce jednak do czasu wybuchu II wojny światowej w szkolnictwie powszechnym pracowali przede wszystkim nauczyciele wykształceni w seminariach nauczycielskich.

W 1927 r., z inicjatywy m. Cecylii Łubieńskiej, przełożonej generalnej Urszulanek Unii Rzymskiej, zorganizowano w Krakowie, tzw. Wyższe Kursy Katechetyczne (dwuletnie) dla kobiet o pełnym wykształceniu średnim²⁹. Studentki zyskiwały tam solidne wykształcenie filozoficzno-religijne i pedagogiczno-chrześcijańskie, którego ówczesne szkoły publiczne i uniwersytety nie dawały, gdyż wśród nauczycielstwa szerzyły się prądy

lewicowe i antyklerykalne. Wśród uczestniczek przeważały zakonnice i świeckie studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale były także pracujące nauczycielki. Absolwentki tych kursów były uprawnione do nauczania religii w szkołach publicznych i prywatnych na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 22 kwietnia 1930 roku³⁰. Niestety, po kilku latach trzeba było kursy zlikwidować na skutek braku kandydatek. Spadek zainteresowania taką formą edukacji i formacji religijnej był spowodowany trudnościami z uzyskaniem misji kanonicznej do nauczania religii dla świeckich absolwentek tych kursów³¹.

Zgromadzenie Sióstr Urszulanek prowadziło przed II wojną światową dwie szkoły na terenie diecezji wrocławskiej: w Sieradzu i we Wrocławku.

Jeszcze bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej w miastach, gdy brakowało księży, religii uczyły przeważnie wyspecjalizowane katechetki, w szkołach wiejskich w znacznej liczbie przypadków spadało to głównie na nauczycielstwo świeckie bez specjalnego przygotowania do nauczania religii³².

1.2.2. Wymagane kwalifikacje

O właściwy poziom wykształcenia nauczycieli religii starało się Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na przykład w 1925 r. w trosce o poziom nauczania religii w seminariach nauczycielskich, określono, jakie kwalifikacje powinni posiadać uczący tam religii prefekci³³. W 1923 r. w trosce o poziom kwalifikacji nauczycieli, m.in. religii, polecono, aby na nauczycieli w szkolnictwie powszechnym nie były przyjmowane osoby, które nie ukończyły co najmniej sześciu klas szkoły średniej z prawami publicznymi³⁴ (dotychczas były to często osoby, które ukończyły zaledwie cztery klasy szkoły średniej, lub mniej, albo nie miały żadnego wykształcenia średniego).

W 1938 r. MWRiOP w rozporządzeniu o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli religii rzymsko-katolickiej w szkołach powszechnych, odnośnie do osób świeckich stwierdziło, że takie kwalifikacje ma osoba, która: 1) ma odpowiednie wykształcenie zawodowe zdobyte w zatwierdzonych szkołach pedagogicznych lub 2) posiada gimnazjalne świadectwo dojrzałości lub kwalifikujące do studiów w szkole wyższej oraz świadectwo ukończenia prowadzonych przez władze duchowne kursów katechetycznych i złożenia egzaminu przed jedną z kurii diecezjalnych. Oprócz tego po kilku latach praktyki nauczyciel powinien zdać egzamin praktyczny przed komisją wyznaczoną przez ministra WRiOP w porozumieniu z właściwą władzą

duchowną³⁵. Wskazuje to na znaczne podniesienie wymagań w stosunku do świeckich nauczycieli religii.

1.2.3. Doskonalenie zawodowe katechetów

Nauczyciele religii, którzy nie posiadali pełnych kwalifikacji lub pragnęli je powiększać, mogli korzystać z przewidzianych prawem szkolnym form doształcania nauczycieli³⁶.

Wraz z rozwojem kształcenia zawodowego w polskim systemie oświatowym szła praktyka tworzenia systemu doskonalenia umiejętności nauczycieli religii i prefektów szkolnych³⁷. Doniosłą rolę w tym procesie odgrywały kursy katechetyczne, ukierunkowane na podnoszenie kwalifikacji tych nauczycieli, którzy byli w okresie aktywności zawodowej lub dopiero przygotowywali się do podjęcia pracy katechetycznej. Z czasem, udział w kursach stał się nawet warunkiem otrzymania misji kanonicznej³⁸. Katecheci korzystali często z możliwości doskonalenia zawodowego poza macierzystą diecezją wrocławską, uczestnicząc w licznych zjazdach pedagogicznych i katechetycznych. Kursy ogólnopolskie dawały większą możliwość wymiany myśli katechetycznej, stwarzały szerszą perspektywę zapoznania się z nowymi osiągnięciami dydaktyki i metodyki oraz uzupełniały wiedzę teologiczną, pedagogiczną i psychologiczną. W kursach tego typu uczestniczyli katecheci diecezji wrocławskiej, zwłaszcza prefekci szkolni³⁹.

Informacje o kursach ogólnopolskich katecheci zdobywali z miesięczników diecezjalnych („Kroniki Diecezji Wrocławskiej”). Ukazujące się tam komunikaty zapowiadały z kilkumiesięcznym wyprzedzeniem termin, tematykę i miejsce kursu. Pierwszy tego typu komunikat został podany do wiadomości w diecezji wrocławskiej w marcu 1929 r. i zapowiadał kurs katechetyczny w Krakowie. Kurs był przeznaczony dla katechetów szkół powszechnych. Zaplanowana tematyka referatów i dyskusji oraz lekcji pokazowych pozwalała ustalić trzy zasadnicze kierunki, które miały się stać wytycznymi dla przebiegu kursu. Organizatorzy pragnęli położyć szczególny akcent na omówienie zagadnień związanych z wychowaniem młodzieży szkolnej, z analizą osobowości katechety i z metodami nauczania religii w szkole powszechnej⁴⁰.

Kilka miesięcy później, w czerwcu 1929 r., zorganizowano kolejny kurs katechetyczny, tym razem w Poznaniu⁴¹. Organizatorzy kursu położyli szczególny akcent na omówienie aktualnych problemów metodycznych w nauczaniu religii. Kurs ten przeznaczony był zarówno dla katechetów duchownych, jak i świeckich.

O doskonaleniu zawodowe świeckich nauczycieli religii troszczyły się między innymi również organizacje i stowarzyszenia katolickie gromadzące także nauczycieli, głównie przez organizowanie kursów wakacyjnych i wydawanie pomocy katechetycznych. Do takich należało przede wszystkim Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, powstałe w 1921 r. w Warszawie⁴², a także Katolicki Związek Polek (sekcja katechetyczna)⁴³.

Katolicki Związek Wychowawczy w Wilnie na przełomie czerwca i lipca 1939 r. zorganizował 8-dniowy kurs katechetyczny dla nauczycieli religii rzymsko-katolickiej szkół powszechnych na temat zatwierdzonych przez MWRiOP podręczników kartkowych obrazkowych, opartych na metodzie czynnej, z uwzględnieniem ich wartości wychowawczych⁴⁴.

W trosce o podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli religii kursy katechetyczne i pedagogiczne były organizowane także przez Ministerstwo WRiOP. Określano je mianem kursów ministerialnych. Były one przeprowadzane w okresie wakacyjnym i zazwyczaj trwały trzy tygodnie. Pierwszy tego typu kurs został zorganizowany dla księży prefektów w 1930 r. W następnych latach organizowano kursy katechetyczno-pedagogiczne dla określonych grup, także dla osób zakonnych i osób świeckich⁴⁵. Kuria Diecezjalna Włocławska informowała w swym urzędowym organie o miesięcznych kursach katechetycznych zorganizowanych w lipcu 1931 r. dla nauczycieli świeckich w Krakowie i Bydgoszczy⁴⁶.

Dla nauczycieli nauczających religii obok programów nauczania na każdą klasę, przedstawiających: materiał nauczania, wyniki nauczania, praktyki religijne oraz uwagi⁴⁷, opracowywano specjalne podręczniki metodyczne⁴⁸. Powstały też specjalne podręczniki dla nauczycieli nauczających religii w szkołach wiejskich⁴⁹, co by wskazywało, że wymagało to specjalnych umiejętności, które trzeba było nabyć m.in. przez samokształcenie.

Gdy w 1933 r. MWRiOP postawiło wymóg świadectw kwalifikacyjnych od wychowawczyń przedszkoli, Katolicki Instytut Wychowawczy w Poznaniu zorganizował koncesjonowane przez władze szkolne kursy dokształcające dla niewykwalifikowanych ochroniarek, wśród których znajdowały się także zakonnice: trzy serie 10-tygodniowych wykładów w odstępach rocznych przez trzy lata⁵⁰.

W diecezji włocławskiej nie powstały jednak instytucje wspierające kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli świeckich. Nie ma żadnych przekazów o istnieniu i działalności Koła Pań Katechetek, które

bardzo efektywnie funkcjonowało w archidiecezji warszawskiej⁵¹, a także w diecezji częstochowskiej⁵².

Nie powstały też w diecezji wrocławskiej żadne instytucje na wzór Instytutu Pedagogicznego w Katowicach, przy którym w 1934 r. zostało zorganizowane „Ognisko metodyczne nauczania religii katolickiej”, będące jednak jedyną tego typu instytucją w Polsce międzywojennej⁵³; czy Katolickiego Związku Wychowawczego w Wilnie, powstałego w 1938 r.

Do podniesienia kwalifikacji świeckich kandydatów na nauczycieli religii w szkołach mógłby się przyczynić powstały we Wrocławku w 1938 r. Instytut Wyższej Kultury Religijnej. Co prawda jego zasadniczym celem było podniesienie poziomu wiedzy religijnej inteligencji katolickiej związanej z Akcją Katolicką, ale zdobyta na Instytucie wiedza mogła być też wykorzystana przez tych, którzy w przyszłości podjęliby się obowiązku nauczania religii w szkołach. W trzyletnim kursie (dwa dni w tygodniu w godzinach wieczornych) miały być prowadzone następujące wykłady: podstawy filozofii, apologetyka i historia religii, dogmatyka i nauka moralna, wstęp do Pisma Świętego, dzieje Kościoła, zagadnienia społeczne, liturgia, zasady pedagogii katolickiej, wybrane zagadnienia z prawa kanonicznego (kościelnego), istota i organizacja Akcji Katolickiej, wybrane zagadnienia z nauki o sztuce chrześcijańskiej⁵⁴.

Niestety wybuch II wojny światowej doprowadził do likwidacji dopiero co powstałej instytucji dydaktycznej i nie można stwierdzić, czy jej abiturienti zasililiby grono katechetów świeckich.

1.2.4. Nadzorowanie nauczania religii

Organem nadzorczym dla spraw katechetycznych w odrodzonej szkole polskiej była powołana już w 1917 r. przez biskupów byłego Królestwa Polskiego i funkcjonująca przez cały okres międzywojenny Komisja Szkolna Episkopatu Polskiego, złożona z przedstawicieli wszystkich diecezji Królestwa Polskiego. Do komisji tej zostali powołani księża: Antoni Ciepliński z Warszawy, Józef Wojtkiewicz z Wrocławka, Jan Gajkowski z Sandomierza, Tomasz Kowalewski z Płocka i Kazimierz Gostyński z Lublina. Komisja miała za zadanie zająć się przygotowaniem nowych programów nauczania religii oraz odpowiednich instrukcji i projektów ustaw dla przyszłego szkolnictwa polskiego. Ponadto miała przedstawić listę podręczników szkolnych wydanych bez aprobaty kościelnej i używanych w szkołach, a wreszcie wysunąć umotywowane wnioski dotyczące

zwiększenia liczby godzin nauki religii w seminariach nauczycielskich i szkołach zawodowych. Inspirowała również uchwały synodów dotyczące spraw katechetycznych⁵⁵.

Stolica Apostolska w Dekrecie o usilniejszym i staranniejszym nuczaniu katechizmu (z 12 I 1935 r.) poleciła ordynariuszom utworzenie w diecezji urzędu katechetycznego lub innej instytucji, która zajmowałaby się edukacją religijną w diecezji. W niektórych diecezjach, np. w częstochowskiej, rzeczywiście utworzono takie instytucje, zwane referatami szkolnymi⁵⁶, jednak w diecezji wrocławskiej do czasu wybuchu II wojny światowej taki urząd nie został powołany (po wojnie natomiast utworzono w Kurii Diecezjalnej osobny Referat Nauki Religii).

Informacje o kwalifikacjach nauczycielach religii uzyskiwano przez wizytacje szkół na terenie parafii przez proboszcza i przez dziekana w szkołach na terenie dekanatu. Poza tym w latach 1918–1929 byli ustanowieni wizytatorzy w większych miastach diecezji: Wrocławek, Piotrków Trybunalski (do 1925), Częstochowa (do 1925), Kalisz i Zduńska Wola. Od 1929 r. funkcjonował wizytator diecezjalny nauki religii, ks. Wacław Kwarciański, który urzędował w Kurii Diecezjalnej, ale zajmował się głównie sprawami nominacji katechetów i nauczycieli religii. Wizytujący mieli możliwość poznawania przydatności fachowej poszczególnych nauczycieli do nauczania religii. Gdy nauczyciel religii nie spełniał dobrze swych obowiązków, mógł w następnym roku nie otrzymać misji do nauczania. Można to uznać za formę nadzoru, co prawda tylko negatywnego, nad formacją katechetyczną nauczycieli religii.

Od 1917 r. w diecezji wrocławskiej wymagano, aby kandydaci na nauczycieli religii posiadali od biskupa diecezjalnego misję do nauczania religii i co roku występowali o jej przedłużenie. Dawało to władzy kościelnej możliwość niedopuszczania do nauczania religii osób o nieakceptowanej przez Kościół postawie ideowej czy moralnej.

* * *

Do katechetów świeckich w szerokim tego słowa znaczeniu można zaliczyć także rodziców, którzy przekazują swoim dzieciom pierwsze prawdy wiary. Nikt ich wówczas nie uczył, jak to należy robić, aby takie przekazywanie wiary było najbardziej skuteczne. Bp Stanisław Zdzitowiecki w liście pasterskim z 1907 r. wskazywał jedynie na potrzebę posiadania i uczenia katechizmu, i wskazywał, że umiejętność jego nauczania przekazuje się z pokolenia na pokolenie⁵⁷.

2. Po II wojnie światowej

W okresie powojennym w formacji katechetycznej osób zakonnych i świeckich można wyróżnić kilka okresów, w których stosowano różne sposoby formacji katechetycznej, w zależności od aktualnych uwarunkowań stwarzanych przez władze komunistyczne, które zawsze starały się utrudniać nauczanie religii i kształcenie katechetów; siła i skuteczność tych utrudnień zmieniała się w poszczególnych okresach.

2.1. W latach 1945–1950

Ważną rolę w powojennym kształceniu zakonnych i świeckich sił katechetycznych spełniały kursy organizowane przez referat szkolny (katechetyczny) Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Przy zapisie na taki kurs wymagano: metryki chrztu, świadectwa moralności od księdza proboszcza lub księdza prefekta, świadectwa szkolnego (tzw. małej matury lub ukończenia dwóch klas gimnazjalnych albo w wyjątkowych przypadkach siedmiu klas szkoły podstawowej), życiorysu i podania do Kurii Diecezjalnej. Wiek kandydata nie mógł przekraczać trzydziestego roku życia⁵⁸.

W lipcu i w sierpniu 1946 roku referat szkolny zorganizował we Włocławku, na podstawie zezwolenia Ministerstwa Oświaty z 24 V 1946 r., dwumiesięczny wstępny kurs katechetyczny. Egzamin końcowy z następujących przedmiotów: język polski, religia z metodyką, psychologia i pedagogika, historia z zagadnieniami życia współczesnego – zdało pomyślnie 77 uczestników kursu i otrzymało świadectwa ukończenia szkolenia, według wzoru zatwierdzonego przez Kuratorium Oświaty i Wychowania we Włocławku⁵⁹.

Projekt dalszego, 3-letniego, kształcenia katechetek przewidywał: nauczanie przedmiotów matematyczno-przyrodniczych na poziomie szkoły powszechnej, przedmiotów humanistycznych na poziomie gimnazjum pedagogicznego, przedmiotów pedagogicznych i religii na poziomie liceum pedagogicznego. Kształcenie miało odbywać się poprzez kursy korespondencyjne w ciągu roku szkolnego i kursy wakacyjne celem powtórzenia materiału i złożenia egzaminów⁶⁰.

Kursy katechetyczne, z których mogli korzystać także katecheci z diecezji włocławskiej, organizowały także inne ośrodki. Instytut Katolicki w Częstochowie, funkcjonujący tam w latach 1945–1947 (w 1947 r. przeniesiony do Wrocławia) zorganizował w dniach 4–21 lipca 1946 roku wakacyjny ogólnopolski kurs katechetyczny⁶¹. Kurs posiadał uprawnienia

kursów organizowanych przez kuratoria szkolne. Celem kursu było omówienie problemów oświaty i wychowania religijnego w szkołach średnich i podstawowych oraz zapoznanie uczestników z zagadnieniami z dziedzin naukowych, a także z metodyki nauczania religii. Kurs był przewidziany dla słuchaczy zaawansowanych w działalność katechetyczną oraz dla kandydatów na katechetów⁶². Prowadzono wykłady, ćwiczenia, lekcje pokazowe, po czym następowała dyskusja, podczas której dzielono się doświadczeniami i spostrzeżeniami⁶³.

W dniach 16–22 października 1948 r. we Wrocławiu został zorganizowany wakacyjny kurs dla katechetów i nauczycieli religii⁶⁴. Cztery tematy opracowały i przedstawiły katechetki. Inne referaty przedstawił ksiądz. Po każdym referacie następowała dyskusja. Prelegenci poruszali zagadnienia religijno-wychowawcze dzieci i młodzieży w szkole i w życiu parafii⁶⁵.

Z wyżej wymienionych kursów uczestnicy otrzymywali zaświadczenia, które okazywali diecezjalnemu wizytatorowi nauki religii oraz pracodawcy⁶⁶.

Dnia 5 lutego 1949 r. biskup Mieczysław Radoński, stosownie do kanonu 1336 KPK z 1917 r. oraz motu proprio Piusa XI *Orbem catholicum* z dn. 29 VI 1923 r. i Dekretu Kongregacji Soboru z dn. 12 I 1935 r., ustanowił Diecezjalny Urząd Katechetyczny, któremu powierzył wszelkie sprawy w diecezji związane z organizacją nauczania katechizmu i szkolenia katechetów⁶⁷. Mimo to nigdy taka nazwa w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej nie była używana: zaraz po wojnie urząd ten nazywany był referatem szkolnym, a później referatem nauki religii lub referatem katechetycznym.

Mimo oficjalnego powołania w Kurii Diecezjalnej Włocławskiej specjalnego urzędu katechetycznego, w latach 1950–1956, ze względu na zakaz władz państwowych, w diecezji włocławskiej nie odbył się żaden z planowanych kursów katechetycznych dla zakonnych i świeckich sił katechetycznych.

W Krakowie w tym czasie odżyła inicjatywa, prowadzona przed wojną przez urszulanki, kształcenia katechetek w postaci Wyższego Instytutu Katechetycznego. Regulamin tego Instytutu został zatwierdzony 15 września 1951 r. Miał to być 2-letni Wyższy Instytut Filozoficzno-Teologiczny dla zakonnic po maturze, dający studentkom formację teologiczną i zakonną; miał także przygotować do nauczania religii na poziomie podstawowym i średnim oraz do pracy o charakterze wychowawczym i parafialnym. W najtrudniejszym okresie przypadającym na lata sześćdziesiąte XX wieku, Instytut ten działał w ukryciu i nie był uznawany przez władze państwowe.

Dopiero w 1971 roku udało się związać go z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Krakowie.

2.2. W latach 1957–1970

W diecezji wrocławskiej dopiero w dniach 8–29 lipca 1957 roku oraz w dniach 2–14 i 17–26 sierpnia 1960 roku referat katechetyczny przeprowadził kursy katechetyczne dla katechetów zakonnych i świeckich⁶⁸. Wzięło w nich udział łącznie ponad 140 uczestników. Celem tych kursów było podniesienie kwalifikacji zawodowych oraz kształcenie nowych kadr. Zagadnienia poruszane podczas trwania tych kursów wywodziły się z zakresu katechetyki, dydaktyki, dogmatyki, etyki, Pisma Świętego, historii Kościoła i liturgii. Słuchacze brali udział w około 80 godzinach wykładów na każdym z tych kursów. Ponadto można było skorzystać z dobrze zorganizowanej opieki duchowej oraz z wielu przygotowanych atrakcyjnych zajęć (filmów, ćwiczeń, pomocy katechetycznych itp.).

W dniach 30 VI – 2 VII 1959 roku we Wrocławiu odbył się Ogólnopolski Kurs Katechetyczny pod przewodnictwem bpa Piotra Dudźca, jako delegata Komisji Szkolnej Episkopatu Polski. W tym kursie udział wzięli również katecheci z diecezji wrocławskiej. Główny temat tego kursu to: „Typ katechety, jakiego domaga się Kościół”. Wskazywano na katechetę jako czujnego, kapłańskiego, obywatelskiego, a przede wszystkim ojcowskiego sługę dzieci i młodzieży. Podkreślano, iż katecheta to dobry chrześcijanin, który życiem potwierdza wszystko, co przekazuje dzieciom i młodzieży. Ponadto katecheta powinien być: posłuszny Kościołowi, człowiek modlitwy i ascezy chrześcijańskiej, człowiek nowoczesny tak w metodach nauczania jak i w podejściu do dzieci i młodzieży⁶⁹.

W 1960 r., Konferencja Episkopatu Polski określiła ogólne ramy dla kształcenia dydaktycznego katechetów. Wyznaczono następujący zakres programowy: 400 godzin wykładowych (łącznie z lekcjami praktycznymi) z następujących przedmiotów: teologia dogmatyczna (60 godzin), apologetyka (30), teologia moralna (50), liturgika (30), Pismo Święte (80), historia Kościoła (30), psychologia i pedagogika (60), dydaktyka i metodyka religii (60). Program ten można było zrealizować w trojaki sposób: 1) kurs roczny, 2) trzyletni kurs wakacyjny, 3) kurs zaoczny (trwał rok, w czasie którego odbywały się wspólne kolokwia, a po ich zakończeniu przeprowadzano miesięczny kurs wakacyjny)⁷⁰.

W większości diecezji polskich organizowane w tym czasie kursy katechetyczne respektowały w zasadzie te wytyczne.

W diecezji wrocławskiej następny kurs katechetyczny dla pomocniczych sił katechetycznych został przeprowadzony jednak dopiero w wakacje 1968 roku. Nie wiadomo z jakiego powodu przez taki długi okres nie organizowano żadnych kursów katechetycznych. Być może wynikało to z zaniedbania referatu katechetycznego lub też nie było stosownych środków i odpowiednio przygotowanej kadry wykładowców. Należy tu również podkreślić, iż był to okres obrad Soboru Watykańskiego II, a więc okres kształtowania się postulatów bardzo potrzebnej odnowy katechetycznej i ożywionej dyskusji nad problemem ciągłej i całościowej formacji katechetów.

2.3. W latach 1970–1990

Po 1970 roku zauważa się pewną poprawę w tej bardzo ważnej misji Kościoła, jaką jest odpowiednio przygotowana kadra katechetów zakonnych i świeckich. Odtąd co roku organizowano i przeprowadzano kursy dla zaawansowanych o charakterze dokształcającym (tzw. kursy drugiego stopnia) oraz dla kandydatów (tzw. kursy pierwszego stopnia) – mające na celu kształcenie osób pragnących pracować w katechizacji dzieci i młodzieży. Wykłady dla uczestników pierwszego stopnia obejmowały tematykę umiejętności prowadzenia nauczania religii oraz zapoznawały słuchaczy z nauką Kościoła w tej dziedzinie. Kursy odbywały się w Kaliszu, Turku i we Wrocławku. Uczestnicy kursów drugiego stopnia zapoznawali się z nowymi metodami w katechezie i zmianami programów nauczania. Ponadto zawsze omawiano bieżące sprawy związane ze skutecznością katechezy oraz rozwiązywano różne problemy i kłopoty spotykane w pracy katechetycznej⁷¹.

Dnia 29 października 1976 roku biskup Jan Zaręba ustanowił przy Kurii Diecezjalnej Studium Katechetyczne, które zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego II oraz wskazaniem Stolicy Apostolskiej zawartymi w *Directorium catechisticum generale*, miało służyć pogłębieniu formacji duchowej, intelektualnej i katechetyczno-pedagogicznej katechetów zakonnych i świeckich pracujących w diecezji wrocławskiej⁷².

Wciąż wzrastający zakres obowiązków duszpasterzy sprawił potrzebę przygotowania do pracy katechetycznej nowych sił spośród osób zakonnych i świeckich. Stąd w czerwcu 1980 i 1981 roku w Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym im. św. Maksymiliana Kolbe w Nieszawie zostały przeprowadzone kursy szkoleniowe⁷³. Kursy trwały po trzy tygodnie, obejmując łącznie 70 godzin wykładów i 60 godzin ćwiczeń⁷⁴.

Od 1982 roku zauważyć można nową formę kształcenia katechetów w diecezji włocławskiej. W procesie tym chodziło o pogłębienie wiedzy w zakresie teoretycznym i praktycznym, a także wzmocnienie wiary nauczających. Wydział Katechetyczny postanowił, że skupienia formujące będą się odbywały co miesiąc w dwóch ośrodkach: we Włocławku i w Kaliszu. W ramach skupień były prowadzone wykłady i katechezy pokazowe oraz wygłaszano konferencje ascetyczne. Takie skupienie było obowiązkowe dla wszystkich katechetów⁷⁵.

W latach 1983–1989 organizowane były w Domu Rekolekcyjnym w Nieszawie dwuetapowe kursy katechetyczne: odbywały się w czasie wakacji po trzy tygodnie w jednym i trzy tygodnie w następnym roku. Nadto uczestnicy mieli obowiązek w ciągu całego roku katechetycznego w trzecią i czwartą sobotę miesiąca przybyć do Włocławka lub Kalisza na prowadzone dla nich wykłady. Poza wykładami i ćwiczeniami, w czasie wieczornym uczestnicy oglądali filmy o tematyce religijnej⁷⁶.

Należy podkreślić, że katecheci brali także czynny udział w konferencjach i zebraniach katechetycznych, na których omawiano aktualne problemy katechetyczne i duszpasterskie⁷⁷. Ponadto zobowiązano również katechetów do posiadania przez nich „Kroniki Diecezji Włocławskiej”, w której zawarte są najważniejsze zarządzenia władzy diecezjalnej, oraz dwumiesięcznika pt. „Katecheta” – poświęconego aktualnym problemom katechetycznym⁷⁸.

Przełomowym momentem w kształceniu religijnym osób świeckich było powołanie przez biskupa ordynariusza Jana Zarębę 19 września 1983 r. Instytutu Wyższej Kultury Religijnej (IWKR) we Włocławku. Celem IWKR-u było gruntowne przygotowanie świeckich do współpracy w zakresie katechezy i poradnictwa rodzinnego⁷⁹. Zajęcia trwały trzy lata po trzy spotkania w miesiącu⁸⁰. Prowadzono ćwiczenia i wykłady z filozofii, teologii i pedagogiki⁸¹. W czasie dwóch trzyletnich turnusów (1983–1986, 1988–1991) dyplomy ukończenia Instytutu uzyskało 69 osób⁸².

2.4. Od 1990 r.

Powrót katechezy do szkół w 1990 roku spowodował potrzebę formacji nowych sił katechetycznych spośród wiernych świeckich i zakonnych. Dlatego też władza diecezjalna, w trosce o umożliwienie zainteresowanym osobom (zakonnym i świeckim) pogłębienia znajomości prawd objawionych i nauki Kościoła, organizowała kursy katechetyczne. Były one organizowane w czasie wakacji w dwóch etapach po trzy tygodnie

w jednym i w drugim roku. Nadto uczestnicy kursów katechetycznych mieli obowiązek w ciągu całego roku katechetycznego w trzecią i czwartą sobotę miesiąca przybyć do Włocławka na prowadzone dla nich wykłady. Poza wykładami i ćwiczeniami w czasie wieczornym uczestnicy oglądali filmy o tematyce religijnej⁸³.

Ponadto zorganizowane zostało Kolegium Teologiczne Diecezji Włocławskiej. W pierwszym etapie, w latach 1993–1994, funkcjonowało ono w oparciu o program trzyletniego Studium Teologii Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie; w drugim etapie⁸⁴, w latach 1995–1998, w oparciu o program dla kolegiów teologicznych zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Jego działalność przyczyniła się do zdobywania i podnoszenia kwalifikacji katechetycznych⁸⁵. Kolegium to zostało formalnie rozwiązane w 2000 r.⁸⁶

W trosce o umożliwienie pogłębienia znajomości prawd objawionych i nauki Kościoła bp Bronisław Dembowski w 1992 r. przekształcił działający od 19 września 1983 r., Instytut Wyższej Kultury Religijnej w Studium Teologii we Włocławku⁸⁷. Dnia 14 października 1992 r. została zawarta umowa między Papieskim Wydziałem Teologicznym w Warszawie (Sekcja Św. Jana Chrzciciela) a Studium Teologii we Włocławku, a w 1993 r. zatwierdzona przez Stolicę Apostolską umowa o współpracy naukowej. Wskutek zawarcia tej umowy studenci Studium mają prawa przysługujące studentom wyższych uczelni państwowych, a absolwenci uzyskują tytuł magistra teologii. Odtąd Studium Teologii, kształcące ciągle nowe zastępy katechetów zakonnych i świeckich, jest instytutem filialnym Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, Sekcji św. Jana Chrzciciela⁸⁸. Początkowo Studium prowadzone było w dwóch cyklach: cykl pięcioletni – odpowiadający wymogom katolickich fakultetów teologicznych i cykl trzyletni – o programie odpowiadającym byłemu IWKR⁸⁹, później jednak wprowadzono studia sześcioletnie, tj. 12 semestrów: dwa lata – przedmioty filozoficzne, cztery lata – przedmioty teologiczne⁹⁰. W ramach Studium istnieją dwie specjalizacje: katechetyczna i rodzinna⁹¹.

Specjalizacja katechetyczna została utworzona w 1996 r. Obejmuje ona studentów Studium Teologii od IV do VI roku, którym daje przygotowanie katechetyczno-pedagogiczne. Rozumie się przez nie nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu pedagogiki, psychologii, katechetyki i dydaktyki, które są wykładane w powiązaniu z teologią w wymiarze 270 godzin, oraz odbycie 150 godzin praktyk pozytywnie ocenionych.

Potwierdzenie takiego przygotowania stanowi odpowiedni dokument, który upoważnia do prowadzenia zajęć katechetycznych⁹².

* * *

Jak wynika z powyższego, formacja katechetyczna diecezji wrocławskiej szła w trzech kierunkach: wykształcenie, pogłębienie i doksztalcanie kadry. W tym zadaniu korzystano z pomocy innych ośrodków, w ten sposób ubogacając samych uczestników i styl diecezjalny. Kończąc powyższe rozważania dotyczące formacji katechetów zakonnych i świeckich, należy stwierdzić, że nie zawsze w pełni wykorzystano wszystkie stworzone szanse i możliwości, zwłaszcza w latach 1960–1970. Niemniej zaniedbania te były nieraz spowodowane czynnikami natury obiektywnej. Mimo to, możemy zauważyć ciągle rozwój form przygotowania całej kadry nauczających.

PRZYPISY

¹ Por. E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego w latach 1918–1939*, Warszawa 1996, s. 11–12.

² Zob. K. Kamiński, *Przygotowanie kapłanów wrocławskich do nauczania religii w pierwszej połowie XX wieku (do 1939 r.)*, „Studia Włocławskie”, 13(2011), s. 139–149.

³ E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego...*, dz. cyt., s. 21–22.

⁴ Tamże, s. 22.

⁵ [S. Zdzitowiecki] Stanisław bp, *Rozporządzenia diecezjalne. O nauczaniu katechizmu*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” (KDWi), 1(1907), s. 50–51.

⁶ [A. Fajęcki] X. A. F., *Seminarium nauczycielskie*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 35–36, Warszawa 1912, s. 191.

⁷ Zob. P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, w: *Dzieje katolickiej teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, Lublin 1977, s. 160–161.

⁸ Zob. M. Sopoćko, *Łączność i jednolitość nauczania religii z innymi przedmiotami*, Warszawa 1937.

⁹ Zob. np. S. Marciszewska, *O nauczaniu religii. Rady i wskazówki dla matek i nauczycielek*, Warszawa 1911.

¹⁰ *Program nauki religii rzymsko katolickiej w szkołach niższych i seminariach nauczycielskich oraz wskazówki metodyczne*, Warszawa 1916/17, s. 92–96

¹¹ Tamże, s. 97–104.

¹² Zob. Polska Macierz Szkolna, *Kursy uzupełniające PMS dla nauczycieli ludowych*, Warszawa 1917.

¹³ E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego...*, dz. cyt., s. 27.

¹⁴ Zob. J. Ciemniński, *O nowożytną metodę nauczania religii*, Warszawa – Poznań 1919, s. 1–29.

¹⁵ [S. Zdzitowiecki] Stanisław bp, *Rozporządzenia diecezjalne. Zapadłe rezolucje na konferencji dziekanów z dnia 11 października 1916 roku*, KDWi, 10(1916), s. 278.

¹⁶ Zob. J.S. Żak, *Z moich wspomnień sprzed 25 lat*, [Włocławek ok. 1939], s. 44–49.

¹⁷ R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926–1951)*, Częstochowa 2008, s. 387.

¹⁸ J. Olszówka, M. Szczygieł, *Z tradycji kształcenia nauczycieli – wychowawców w Częstochowie*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria Humanistyczna”, 5(1982), nr 5, cz. 2, s. 50–56.

¹⁹ Podstawy prawne nauczania katechetycznego w Polsce szczegółowo omawia: E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego...*, dz. cyt., s. 32–42.

²⁰ Zob. „Rocznik Diecezji Włocławskiej”, 1931. Podanie bardziej dokładnych danych jest niemożliwe z powodu nieprecyzyjnie podanych informacji na temat liczby i stopnia szkół powszechnych w poszczególnych parafiach, a przede wszystkim z powodu mylenia przez proboszczów „klas” z „oddziałami”.

²¹ „Rocznik Diecezji Włocławskiej”, 1939, s. 32–38. Jako katechetki świeckie pracowały: w Kaliszu – Władysława Leśniakówna (od 1925), Barbara Magdzińska (od 1925), Helena Michalska (od 1931); w Szadku – Helena Szymczakówna (od 1928); w Turku – Helena Dutkiewiczówna (od 1922); we Włocławku – Anna Rezlerówna (od 1923).

²² *Ustawa Bractwa Nauczania Chrześcijańskiego przy kościołach parafialnych diecezji włocławskiej*, KDWi, 12(1928), s. 199.

²³ Wskazówki metodyczne do nauczania religii w ochronkach zob.: *Program nauki religii rzymsko katolickiej w szkołach niższych i seminariach nauczycielskich oraz wskazówki metodyczne*, Warszawa 1919/17, s. 7–14.

²⁴ *Podręczna encyklopedia pedagogiczna*, w oprac. F. Kierskiego, t. 2, Lwów – Warszawa 1925, s. 489.

²⁵ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Warszawa 2006, s. 700.

²⁶ *Podręczna encyklopedia pedagogiczna*, dz. cyt., s. 490–491.

²⁷ Tamże, s. 492.

²⁸ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, dz. cyt., s. 700.

²⁹ C.M. Sonda, *Intelektualna i duchowa formacja osobowości katechetek w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie. Studium z zakresu katechetyki*, Kraków 1998, s. 35.

³⁰ Tamże, s. 36.

³¹ Tamże, s. 36.

³² W. Niemyski, *Katecheta w szkole wiejskiej*, Warszawa 1939, s. 1.

³³ *Przepisy rządowe i prawne. Rozporządzenie ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 marca 1925 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych duchownych rzymskokatolickich do nauczania religii w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich, państwowych i prywatnych*, KDWi, 19(1925), s. 250; 20(1926), s. 266.

³⁴ *Przepisy rządowe i prawne. Kwalifikacje katechetek*, KDWi, 18(1924), s. 508.

³⁵ Zob. *Rozporządzenia prawno-państwowe. O kwalifikacjach zawodowych nauczycieli religii rzymsko-katolickiej w szkołach powsz.*, KDWi, 32(1938), s. 43–48.

³⁶ Zob. *Podręczna encyklopedia pedagogiczna*, t. 1, Lwów – Warszawa 1923, s. 69–71.

³⁷ Zob. M. Nowacka, *Katechetyczne doradztwo metodyczne*, Lublin 1999.

³⁸ *Rozporządzenie Ministra WR i OP z dn. 24.12.1937 r. o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli religii rzymsko-katolickiej w szkołach powszechnych*, „Wiadomości Diecezjalne” (Częstochowa), 13(1938), s. 57

³⁹ R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926–1951)*, dz. cyt., s. 397.

⁴⁰ *Program kursu katechetycznego*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” (MKiW), 18(1929), z. 3, s. 143–144.

⁴¹ H. Weryński, *Kurs katechetyczny w Poznaniu*, MKiW, 18(1929), z. 7–8, s. 292–296.

⁴² Zob. M.J. Żmichowska, *Katolickie stowarzyszenia. XII. Nauczycielskie. 3. Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1123–1126.

⁴³ Zob. K. Kuźmak, *Katolicki Związek Polek*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 1199–1202.

⁴⁴ *Z Kurii. Kurs katechetyczny*, KDWi, 33(1939), s. 165.

⁴⁵ Zob. m.in.: *Kurs wakacyjny nauki religii rzymsko-katolickiej*, MKiW, 21(1932), z. 5, s. 228–229; *Kurs katechetyczny w Cieszynie*, MKiW, 21(1932), z. 8, s. 247–249; *Wakacyjny kurs dla nauczycieli religii od 4 do 30 lipca 1932 r. w Bydgoszczy*, MKiW, 21(1932), z. 6–7, s. 313; B. Pa-gowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, MKiW, 22(1933), z. 4, s. 162–169; z. 5, s. 217–223; z. 6–7, s. 287–296; t e n ż e, *Z kursu katechetycznego w Krakowie*, MKiW, 24(1935), z. 6–7, s. 312; z. 8, s. 348–351; z. 9, s. 409–411; F. Cieślak, *Dni katechetyczne w Warszawie*, „Ateneum Kapłańskie” (AtK), 35(1935), s. 286–292; MKiW, 24(1935), z. 2, s. 49–62; z. 3, 97–100; *Kurs katechetyczny w Krakowie*, MKiW, 26(1937), z. 6–7, s. 319–320; z. 9, s. 412–413; *Kurs religii dla nauczycieli świeckich w Kielcach*, MKiW, 28(1939), z. 6–7, s. 319.

⁴⁶ *Z Kurii Diecezjalnej. Kursy katechetyczne*, KDWi, 25(1931), s. 204.

⁴⁷ Zob. np. *Program nauki w publicznych szkołach powszechnych trzeciego stopnia. Religia rzymsko katolicka (projekt)*, Lwów 1933.

⁴⁸ Zob. np. *Podręcznik metodyczny do nauki historii biblijnej*, oprac. J. Szukalski, t. 1: *Stary Testament*, Poznań 1928.

⁴⁹ Zob. W. Niemyski, *Katecheta w szkole wiejskiej*, Warszawa 1939.

⁵⁰ *Z Kurii Diecezjalnej. Koncesjonowane kursy dokształcające dla niewykwalifikowanych ochroniarek (wychowawczyń przedszkoli)*, KDWi, 28(1934), s. 300.

⁵¹ Zob. E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego...*, dz. cyt., s. 89–92; M. Nowacka, *Katechetyczne doradztwo metodyczne*, Lublin 1999, s. 71–72.

⁵² Zob. R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926–1951)*, dz. cyt., s. 160–162.

⁵³ Zob. M. Nowacka, *Katechetyczne doradztwo metodyczne*, Lublin 1999, s. 72–74.

⁵⁴ S. Biskupski, *Instytut Wyższej Kultury Religijnej przy wrocławskim seminarium duchownym*, AtK, 72(1969), s. 302–303; zob. W. Hanc, K. Rulka, *Instytut Wyższej Kultury Religijnej we Wrocławku*, w: *Studium Teologii we Wrocławku 1992–2002*, Wrocław 2003, s. 36–40.

⁵⁵ Por. E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego...*, dz. cyt., s. 43–44; P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, w: *Dzieje katolickiej teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, Lublin 1977, s. 162.

⁵⁶ Zob. R. Ceglarek, *Katechizacja w diecezji częstochowskiej (1926–1951)*, dz. cyt., s. 123–132.

⁵⁷ [S. Dzdzitowiecki] Stanisław bp, [*List pasterski o katolickim wychowaniu dzieci*], KDWi, 1(1907), s. 364–365.

⁵⁸ Wymagania takie stawiano kandydatom do 1961 roku, a po tym roku – wymagano świadectwa dojrzałości oraz obowiązkowo pozostałych dokumentów bez zmian.

⁵⁹ *Wstępny Kurs Katechetyczny we Wrocławku*, KDWi, 29(1946), s. 123.

⁶⁰ Tamże, s. 124.

⁶¹ *Kurs wakacyjny na Jasnej Górze*, KDWi, 29(1946), s. 64–65.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ *Z Referatu szkolnego*, KDWi, 31(1948), s. 113.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże. Pracodawcami były władze szkolne lub księża proboszczowie.

⁶⁷ M. Radoński, *Dekret o ustanowieniu Diecezjalnego Urzędu katechetycznego*, KDWi, 43(1949), s. 68.

⁶⁸ *Kursy Katechetyczne*, KDWi, 40(1957), s. 114–116; 43(1960), s. 25.

⁶⁹ *Ogólnopolski Kurs Katechetyczny we Wrocławiu*, KDWi, 53(1959), s. 314–316.

⁷⁰ J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945–1990*, Pelplin 1998, s. 215.

⁷¹ *Konferencje Księży Dziekanów*, KDWi, 53(1970), s. 67; 54(1971), s. 15, 277–279; 55(1972), s. 172; 56(1973), s. 171; 57(1974), s. 175; 58(1975), s. 256.

⁷² J. Zaręba, *Dekret ustanawiający studium katechetyczne*, KDWi, 59(1976), s. 281.

⁷³ *Kurs szkoleniowy dla katechetów*, KDWi, 63(1980), s. 142–143; 64(1981), s. 234.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ *Kształcenie katechetów w diecezji*, KDWi, 65(1982), s. 79.

⁷⁶ *Kursy katechetyczne w Nieszawie*, KDWi 66(1983), s. 190; 67(1984), s. 213; 68(1985), s. 172; 69(1986), s. 177–178; 70(1987), s. 268–269; 72(1989), s. 201.

⁷⁷ Por. *Rejonowe konferencje katechetyczne*, KDWi, 43(1960), s. 23, 394; 47(1964), s. 277–278; 55(1976), s. 234; 60(1977), s. 218–219; 61(1978), s. 181–182; 64(1981), s. 239–240; 66(1983), s. 238–239; 68(1985), s. 259; 69(1986), s. 223; 70(1987), s. 271; 73(1990), s. 249.

⁷⁸ *Konferencje katechetyczne w diecezji*, KDWi, 51(1968), s. 204–205.

⁷⁹ J. Zaręba, *Dekret ustanawiający IWKR*, KDWi, 66(1983), s. 204.

⁸⁰ Każdorazowe spotkanie odbywało się w soboty i obejmowało sześć godzin lekcyjnych.

⁸¹ Por. *Statut IWKR-u*, KDWi, 66(1983), s. 249.

⁸² M. Włosiński, *Kształcenie katechetów w diecezji wrocławskiej*, w: *W Panu złożyłem nadzieję. Księga pamiątkowa ku czci Biskupa Czesława Lewandowskiego w 80. rocznicę urodzin*, Wrocław 2002, s. 249; por. J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji wrocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Wrocław 2012, s. 245–247.

⁸³ *Kursy katechetyczne w Nieszawie*, KDWi, 72(1989), s. 201; *Katechetyczne dni formacyjne w diecezji wrocławskiej*, KDWi, 76(1993), s. 144.

⁸⁴ Dopiero wtedy, w 1995 r., otrzymało oficjalne umocowanie prawne; zob. B. Dembowski, *Dekret powołujący Kolegium Teologiczne Diecezji Wrocławskiej we Wrocławku*, KDWi, 78(1995), s. 325.

⁸⁵ M. Włosiński, *Kształcenie katechetów w diecezji wrocławskiej*, art. cyt., s. 249.

⁸⁶ B. Dembowski, *Dekret rozwiązujący Kolegium Teologiczne*, KDWi, 83(2000), s. 585; zob. Z. Cabański, *Kolegium Teologiczne Diecezji Wrocławskiej we Wrocławku*, w: *Studium Teologii we Wrocławku 1992–2002*, dz. cyt., s. 115–116.

⁸⁷ *Dekret ustanawiający i Statut Studium Teologii we Wrocławku*, KDWi, 75(1992), s. 191–193.

⁸⁸ *Sprawozdanie z inauguracji Studium Teologii we Wrocławku*, KDWi, 75(1992), s. 215.

⁸⁹ Tamże, s. 192.

⁹⁰ Tzn. po podpisaniu umowy z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Warszawie.

⁹¹ Por. *Statut Studium Teologii we Wrocławku*, KDWi, 81(1998), s. 275–284; J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego...*, dz. cyt., s. 247–250.

⁹² Zob. K. Skoczyła, *Specjalizacja katechetyczna w Studium Teologii we Wrocławku*, w: *Studium Teologii we Wrocławku 1992–2002*, dz. cyt., s. 95–100.